

Eric von Rosen och hans frimärksdonation till Postmuseum

av Björn Sylwan

Prolog

Postmuseum i Stockholm har sannolikt mottagit fler högklassiga frimärksdonationer från privatpersoner än någon annan liknande institution.

Tysklands ursprungliga Reichspostmuseum i Berlin skulle kunnat ha varit en övermäktig konkurrent. Hit hade ju den excentriske, fabulöst förmögne storsamlaren och greven Philippe Rénotière von Ferrary (1848-1917) testamenterat sina skatter. Historien ville emellertid något annat. Den franska staten konfiskerade samlingarna och lät försälja dem vid 14 auktioner mellan juni 1921 och november 1925. Inkomsterna blev en del av det skadestånd tyskarna fick betala efter första världskriget.

Sammanlagt såldes 452.865 frimärken och helsaker på auktionerna efter Ferrary. Alla de då kända superrariteterna fanns med. Här ingick givetvis den legendariska Gula treskillingen jämte flera andra svenska sällsyntheter. Totalt inbringade auktionerna något över 7 miljoner kronor i 1920-talets penningvärde. Helt säkert hade Ferrary betalat betydligt mer för sina märken. En sådan samling kommer aldrig mer att kunna skapas. Berlin gick således miste om denna oöverträffade kollektion som nu spreds för alla vindar. Men kanske var det lika bra. Tyskarnas postmuseum, det äldsta i världen, bombades sönder och samman av brittiskt och amerikanskt flyg 1943 och 1944.

.....

BJÖRN SYLWAN är född i Falun 1946.

Han arbetar sedan 1976 inom Postmuseum, huvudsakligen med svensk frimärksutgivning före 1920 och med tillfälliga utställningar.

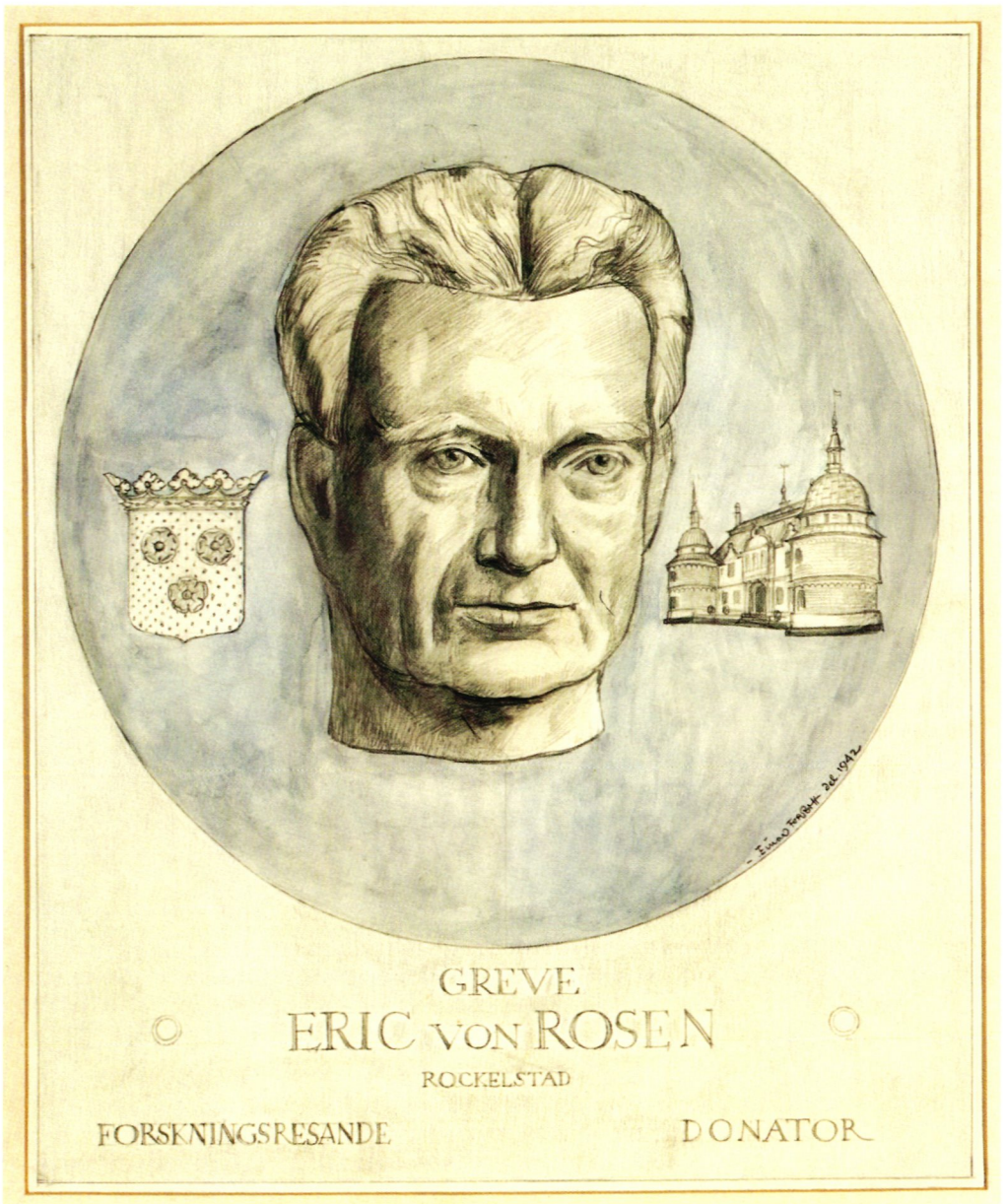
Fil. kand. i konsthistoria och etnologi i Uppsala 1971. Ett livligt intresse för bland annat stämplat och vykort från Oscarsepoken har tidigare kommit till uttryck i artiklar i Postryttaren 1984 resp. 1988.

.....

Eric von Rosen

Detta bidrag skall närmast behandla en nästan lika excentrisk och nästan lika fabulöst förmögen storsamlare och greve, Eric von Rosen. Denne levde och verkade lika länge som Ferrary, båda avled i sitt sextionionde levnadsår efter ett halvt sekels samlande. Men olikheterna var annars fler än beröringspunkterna och till skillnad från Ferrary fick von Rosen sin donation placerad där den var ämnad – på Postmuseum i Stockholm. Som donator är han dömd att stå i skuggan av svensk-amerikanen Hans Lagerlöf (1880-1952) vars jättesamlingar från hela världen har visats i ett representativt urval i anslutning till Postmuseums 90-årsjubileum. Men även den von Rosenska donationen *Avarter på svenska frimärken 1855-1905* innehåller många utsökta ovanligheter. Jag vill gärna lyfta fram några av dem i ljuset.

Filatelien var för von Rosen, till skillnad

Greve Eric von Rosen (1879-1948), herre till Rockelstad.
Laverad blyertsteckning utförd 1942 av den kände konstnären Einar Forseth (1892-1988).
I Postmusei samlingar.

från Ferrary och Lagerlöf, inte ett dominerande livsintresse. Det skall visa sig att han hade betydligt fler strängar på sin lyra än så. Han är den ende svenske frimärkssamlare på elitnivå som själv blivit avbildad på frimärke. Typiskt nog skildras han i en av sina "civila" verksamheter, som forskningsresande och etnograf. Eric von Rosen är också till dags dato den ende av Postmuseums många frikostiga gynnare som fått ett donerat frimärke återgivet som frimärksbild. Detta är ett särdeles vackert stämplat exemplar av det internationellt kända feltrycket 20/Tretio.

Vem var då denne märklige märkesman?

Etnografen och forskningsresanden. Frimärket är tecknat av Gunnar Brusewitz. Det ingår i häftet "Mot fjärran land" som utkom den 26 augusti 1994. I samma häftesblock porträtteras också reskamraten i Sydamerika – Erland Nordenskiöld.

Ett frimärke på frimärke. Det utomordentligt vackra exemplar av tryckfelet "20/Tretio" som ingick i Eric von Rosens donation 1929. Ur häftet "Stockholmia 86 - Frimärkssamlandet" som utkom den 23 januari 1986.

Bakgrund

Eric Carl Gustaf Bloomfield von Rosen föddes i Stockholm den 2 juni 1879. Fadern, greven Carl Gustaf von Rosen (1824-1909) var överstekammarjunkare på Kungl. Slottet. Modern, Ella Carlton Moore (1843-1892), kom från Philadelphia i USA. Familjeförmodningen var grundad på morssidan. Ella

Moore var dotter till Bloomfield Haines Moore, en stenrik fabriksägare i Philadelphia. Bröllopet ägde rum i brudens hemstad den 10 november 1864.

Den grevliga släkten von Rosen hade, som många andra svenska adelsfamiljer, sitt ursprung i Baltikum. Namnet är belagt i Livland redan år 1288. I den svenska adelskalendern har ätten nr 85 bland de mer än tvåtusen släktnamnen. För hundra år sedan var högadlighet närmast synonymt med inflytande, offentliga ämbeten, rikedom och representativa herresäten. Eric von Rosens tre äldre bröder var Reinhold, generallöjtnant på Fituna säteri, Clarence, hovstallmästare på Väsby slott och Eugène, överceremonimästare boende på Örbyhus slott. Eric köpte Rockelstad år 1900, en kort tid före sin studentexamen. Godset är beläget vid Båvens norra strand i Sörmland, den närmaste större tätorten är Flen.

Eric von Rosen förlorade sin mor då han bara var tolv år gammal. Skolgången blev inte bekymmersfri. De sista gymnasieåren fick förläggas till läroverket i Visby. Det fanns en uppfattning att studiekraven var lägre ställda i landsortens skolor. Trots detta klarades studentexamen först i andra försöket och då med tvekan.

Etnografen

Sedan barndomen hade Eric von Rosen känt en dragning till avlägsna, främmande länder. Samtidigt som han lät igångsätta en kraftfull ombyggnad och utvidgning av herresätet Rockelstad började han studera etnografi vid Riksmuseet i Stockholm under professor Hjalmar Stolpe. Han slutförde aldrig studierna och tog ingen examen. I stället erbjöd han sig att bekosta den två år äldre zoologen Erland Nordenskiölds planerade expedition till Chaco-Cordillera i gränstrakterna mellan Bolivia och Argentina mot att han fick bli dess etnograf. I gruppen ingick också en svensk botanist och en ornitolog. Forskningsresan genomfördes med stor framgång 1901-1902.

Erfarenheterna i Sydamerika gav mer smak. Expeditionen hemförde rika samling-

ar och publicerade sina upptäckter både i vetenskapliga och populärt hållna verk. Det faktum att von Rosen var ekonomiskt oberoende bidrog till att han kunde bearbeta sina manuskript utan tidspress och förse sina böcker med utpräglad påkostad utstyrel. Han var dessutom en för sin tid ovanligt skicklig fotograf.

Äktenskapet

År 1905 gifte sig Eric von Rosen med friherrinnan Mary Fock, den tredje i raden av fem döttrar till översten Carl Fock på Drottningholm. Karin Fock, den fjärde dottern, kom år 1922 att ingå äktenskap med den beryktade tyske stridsflygaren och senare riksmarskalken Hermann Göring. Denne var sålunda Eric von Rosens sväger under åren 1922 till 1931 då Karin (von Kantzow) Fock avled. Hermann Göring kom att besöka Rockelstad åtskilliga gånger de närmaste åren. Det var här han hade träffat sin blivande hustru första gången och drabbats av en ögonblicklig förtrollning.

Eric von Rosens uppvaktning av Mary hade börjat tidigt. Redan som artonåring hade han plockat en bukett blåklint på Drottningholm åt den då elvaåriga flickan och bytt den mot hennes gyllene hårlock. Den dyrbara relikten behöll han genom livet fram till sin död 1948.

Han förvarade den i ett ihåligt dolkskaft. Klingan försåg han med sitt sturska valspråk: *Praestat ante venire quam ante veniri* – bättre förekomma än förekommas.

Den yngsta systemen Fock, Lily, gifte sig år 1916 med den uppskattade men tidigt avlidne stockholmskonstnären Seth Martin (1884-1925). Året före makens död födde hon sonen Gerard. Denne byggde mot slutet av sitt liv upp en närmast komplett samling Konst på frimärken i 51 album. Ett urval har visats på Postmuseum vid den stora utställningen "Modern konst i Europa" år 1993. Efter Gerard Martins död har kollektionen i sin helhet förvärvats till museet genom bildrag från Postmusei Vänner.

Rockelstad

På sin 21-årsdag var Eric von Rosen herre på Rockelstad. Egendomen hade gått mellan flera märkliga släkter. Familjen Stuart bodde den från 1579. Därefter hade den vandrat mellan ätterna Rosenholm, Wennerstedt och Holst. Mangårdsbyggnaden som hade uppförts i timmer på 1600-talet genomgick en fullständig omdaning kring 1890. Den dåvarande ägaren, hovintendenten Carl Sylvan, lät bland annat byggnaden prydas av fyra väldiga hörntorn av Gripsholmsmodell. Med Heidenstams ironiska ord blev i ett slag detta "gambla, gamla hus ändnu gamblare". Eric von Rosen rensade bort en del av det nya arkitektoniska överdådet och avlägsnade två av tornen. Det blev en representativ boning för en växande familj och gav utrymme åt von Rosens ständigt utvidgade samlingar av etnografica och jakttroféer.

Barnen

Äldsta barnet, sonen Björn, föddes 1905. Han blev sedermera en känd naturskildrare, en sentida linnéan som både skrev och målade. Därpå följde barnen med något års intervall. Dottern Mary föddes 1906 och Brita, som dog i spädd ålder, 1908. På sensommaren 1909 föddes sonen Carl Gustaf. Han blev en legendarisk flygare som bland annat byggde upp det etiopiska flygvapnet på 1940-talet och utförde uppmärksammade humanitära insatser i Afrika under 1960- och 1970-talen. Sedan kom barnen med längre mellanrum. Birgitta föddes 1913, Egil 1919 och Anna, sladdbarnet, 1926. I Adelskalendern bär flickorna den vördnadsbjudande titeln stiftsjungfru.

Jag står i tacksamhetsskuld till Ralph Herrmans när det gäller vissa uppgifter om livet på slottet vid seklets början. I sin mycket läsvärda och engagerade biografi om flygarsonen Carl Gustaf von Rosen porträtterar Herrmans också den egensinnige fadern och kretsen kring denne.

Det blev med tiden en stor familj på Rockelstad. Tillsammans med den obligato-

Godset Rockelstad från gårdssidan med de två Gripsholms-inspirerade hörntornen. Vykort ca. 1940.

riska arsenalen av tjänstefolk utgjorde godset en värld för sig. Man höll sig till exempel med en egen gårdssmed. Bilar fanns inte, kommunikationerna mot omvärlden skedde med häst och vagn, på vintrarna med släde. Elektriskt ljus installerades inte förrän 1940.

Världsresenär och jägare

Men Eric von Rosen var en ofta generös och ständigt mångsysslande man med tidvis stort umgänge. Bland kända kulturpersonligheter som ofta kom på besök märktes Prins Wilhelm, Verner von Heidenstam, Albert Engström, Sven Hedin, riksheraldikern Harald Fleetwood och den unge Evert Taube. Däremot har jag inte funnit någon personlig koppling mellan Eric von Rosen och Hans Lagerlöf. Säkert är att dessa mycket jämnåriga frimärkssamlare, det skilde mindre än ett år mellan dem, kände till varandras existens. Båda var genom livet regelbundna besökare på Postmuseum och båda var de hedersledamöter i Postmusei Vänner.

Men träffades och umgicks herrarna privat?

De många och långa resorna hade de gemensamt. Eric von Rosen och Hans Lagerlöf blev för sin tid extremt beresta personer. Men i sanningens namn valde Lagerlöf betydligt komfortablare sätt att förflytta sig.

På gott och ont såg sig Eric von Rosen som en järnman, ständigt sökande nya fysiska utmaningar. Han utgick gärna från att andra delade hans sinne för strapatser. Jakt och jaktvård tillhörde hans stora livsintressen. På egendomen avsatte han Sveriges första privatägda nationalpark. I Nordisk familjeboks andra upplaga (1916) meddelas bland annat: "För öfrigt är R. en intresserad jägare af storvildt (björnar i Finland, högdjur i Afrika) och samlare af vapen från skilda folk och tider, hvilka han uppsatt och etnografiskt ordnat på sin egendom Rockelstad." En av de förnämsta afrikanska jakttroféerna på slottet var det väldiga huvudet av en nedlagd nilkrokodil – även om den knappast kan inrangeras inom kategorin "högdjur".

Björnar och hakkors

Han gick hårt åt björnstammen i Karelen. I den stora hallen på Rockelstad hälsades besökaren välkommen av två ursinniga men lyckligtvis uppstoppade slagbjörnar med vidöppna käftar och hotfullt lyftade ramar. De var jaktminnen från hans nordostliga expeditioner 1903 och 1904. De var inte fällda

med kulor och krut. Eric von Rosen hade valt att möta dem på karolinskt manér, i handgemäng, endast försedd med ett spjut av trä och stål. Den från Finland medförda levande björnungen Mischa fann sig väl till-

Troféhallen på Rockelstad. Man noterar krokodilhuvudet uppe till vänster och skymtar en hotfull björn i nedre vänstra hörnet. Vykort ca. 1930.

Rockelstad. Övre och nedre hallen.

Från Batwa-folkets boningar i nuvarande Zambia.
Foto av Eric von Rosen 1911. Ur von Rosens
bildsamling på Folkens Museum Etnografiska.

rätta på Rockelstad och växte snabbt till sig. I samband med frieriet till Mary Fock tvingades von Rosen dock motvilligt lova att förvisa Mischa från sitt sovrum där han dittills delat sin husses bädd.

Den på sin tid riksbekanta björnen Mischa som fritt och bekymmerslöst strövade omkring på Rockelstads ägor fick för övrigt ett sorgligt slut. Efter ett anfall av dåligt humör blev den skjuten. Mischa slapp dock nesan att i uppstoppat skick tjänstgöra som hatthållare på slottet. Han jordfästes i slottsparken under en värdig gravkulle. På krönet placerade von Rosen en seite – en naturformad gudabild från Padjelantas lappmarker.

Rockelstad genomsyrades av ägarens intressen och resor. På väggarna hängde vapen, släktporträtt och japanska träsnitt. Inredningen präglades av vikingaideal med stora tunga bord och hörgryggade stolar. Eric von Rosens personliga lyckosymbol, hakkorset, återkom ofta som ornament. Denna uråldriga symbol för soldyrkan hade annekterats av von Rosen långt innan nazisterna gjorde den till sin. Det var först år 1919

som den föga lyckosamme konstnären Adolf Hitler egenhändigt komponerade den slutgiltiga nationalsocialistiska flaggan och därmed för all framtid desavouerade svastikan. Hitlers partifana – med sitt felvända kors – blev tysk statsflagga den 15 september 1935.

Expeditioner i Afrika

Ungdomsexpeditionen till Sydamerika vid seklets början följdes av flera. Nu vände von Rosen blicken mot Afrika. Han gjorde en längre resa till Vita Nilen år 1909 och utrustade och ledde den så kallade Rhodesia-Kongo-expeditionen 1911-1912. Under denna andra Afrikaresa studerade han en dittills närmast okänd folkgrupp, träskfolket Batwa i nuvarande Zambia. Gunnar Brusewitz återger på frimärksbilden Eric von Rosen i kanot på Batwa-folkets sjö, Bangveolo. De afrikanska resorna skildras i böckerna *Från*

Storviltjägaren von Rosen vid sin första elefant.
Foto av Robert Fries 1911. Ur von Rosens bildsamling på Folkens Museum Etnografiska.

Kap till Alexandria (1912) och *Träskfolket* (1916).

Med på den äventyrliga färden genom Afrika var också botanisten och sedermera professor bergianus Robert Fries. Denne hade arbetat tillsammans med von Rosen redan under Chaco-Cordilleraexpeditionen 1901.

Som expeditionsledare var Eric von Rosen ett barn av sin epok. Han anger, med en illavarslande vändning, sitt förhållningssätt gentemot bärare och tjänstefolk som "Hårt rättvist."

Som etnograf var von Rosen naturbegåvad och bitvis före sin tid. Han beskrev och samlade in vardagsting i första hand, inte praktföremål. Han närmade sig de infödda han skulle studera lågmält och prestigelöst och med ett äkta, okonstlat intresse. I familjekretsen på hemmaplan var han annars ofta fruktad för sin kyla, inte sällan kombinerad

med ett sällsynt häftigt humör. Han var utrustad med vad man i dag kallar "kort stubin", ibland ingen alls. Begreppet *Rosenrasande* har stundom förknippats med honom.

Med aeroplan till Finland

I början av år 1918 utbröt det så kallade Finska frihetskriget. Eric von Rosen hörde till dem som snabbt bestämt sig att hjälpa den "vite" generalen Gustaf Mannerheim i kampen mot den röde motståndaren. Han valde att köpa ett flygplan och själv medverka till att gåvan flögs över till Finland. Planet, ett litet tvåsitsigt Morane-Saulnier Parasol, var byggt på licens vid Thulinverken i Landskrona. Tillsammans med reservdelar transporterades det på järnväg som ilgods upp till Umeå i slutet av februari.

Med viss möda hade von Rosen hittat

en svensk pilot som var villig att utföra flygningen. Nils Kindberg ställde upp för att genomföra det riskabla projektet; aldrig tidigare hade någon flugit med aeroplan över Östersjön från Sverige till Finland. (Däremot hade ju Salomon August Andrée – ehuru fullständigt ofrivilligt – gjort överfarten med den vinddrivna ballongen Svea ett helt kvartssekel tidigare).

Målet var Vasa, utanför staden hade Mannerheim sitt högkvarter. Att von Rosen följde med på flygningen berodde på att han personligen ville överlämna gåvan. Hans egen närvaro i planet skulle också ses som garanti att det var säkert och pålitligt. Den korta flygfärden genomfördes den 6 mars 1918. Den avlöpte lyckligt. Före starten hade vingarnas undersidor försetts med von Rosens hakkorsemblem i de finska färgerna. Flygmaskinen, det första i ett finskt flygvapen, döptes högtidligt till "Aeroplanet nr 1 greve von Rosen". Hakkorssymbolen övertogs av det finska militärflyget och användes där konsekvent ända fram till 1945. Symbolen fick ju också ett filatelistiskt men mer kortvarigt nedslag i Finland. Bruksmärkesserien Vapentyp m/1917 utgavs mellan 1925 och 1929 på ett papper där vattenmärket utgjordes av grupper av hakkors.

Greven på Rockelstad levde ett säreget liv. Å ena sidan fyllt av uppmärksammade kraftprov och bedrifter, å den andra en avskärmad och tämligen sysslolös herremans-tillvaro, möjliggjord av en tillsynes outtömlig förmögenhet. Var kommer då hans filateliintresse in?

Donationen

Som samlare av frimärken är von Rosen märkligt nog föga känd. I *Svensk Filatelistisk Tidskrift* ingick länge en återkommande rubrik – *Våra Porträtter*. Dessa korta biografier ger en förnämlig inventering av de flesta av det tidiga 1900-talets mest framstående svenska samlare. Men von Rosen finns inte med. Helt säkert har han blivit tillfrågad. Av något skäl har han valt att inte ställa upp.

Donationen som gjordes till Postmu-

seum år 1929, i anslutning till donators 50-årsdag, utgör dock ett mycket handfast bevis för att samlandet pågått engagerat och kunigt under lång tid. Uppenbarligen har von Rosen också avsatt betydande ekonomiska resurser på sin hobby. I övrigt synes han genom hela livet bibehållit ett visst filateliintresse även om det tycks ha varit nedtonat efter 1929 och knappast känt utanför den egna familjekretsen.

Samlarintresset gällde inte enbart varianter och tryckfel. Sveriges Filatelist-Förening firade sitt 40-årsjubileum med en utställning 1926. Flera av landets kända filatelister visade delar av sina samlingar på resturangen Gillet vid Brunkebergstorg. Förutom hela sin, tre år senare donerade, samling avarter bidrog Eric von Rosen också med ett mer traditionellt Sverige-exponat. Detta innehöll obegagnade och begagnade märken "med nyanserna ordnade i färgskala, från mörkt till ljust." Det utställda avsnittet omfattade Skilling bancoemissionen, Vapentyp och Ringtyp tandning 14. Vad som senare har hänt med denna kollektion är inte känt.

Filatelien och dess män

Något överraskande har von Rosen accepterat att medverka i bokverket *Filatelien och dess män* som utkom 1943. Boken innehåller en kort, ganska schematisk text som beskriver inriktningen hos närmare två tusen av Sveriges frimärkssamlare på mycket olika ambitionsnivåer vid 1940-talets början. De flesta återges också på bild. Om Eric von Rosen meddelas följande:

von Rosen. Greve. Rockelstad. Sparreholm. v. R. har samlat sedan 1892 och intresserar sig huvudsakligen för Sverige. Han har donerat en samling värdefulla svenska frimärken till Postmuseum. Över denna samling har Postmuseum utgivit en av dir. Nils Strandell utarbetad beskrivning (Meddelanden från Postmuseum n:r 14).

v. R. har arbetat med att klassificera de svenska frimärkenas avarter för "Samlingsbok för avarter under åren 1855-1905 utgivna

Svenska frimärken, Tjänstemärken och Lösenmärken”, Bröderna Olssons Tryckeri, Stockholm 1924.

Eric von Rosen är född i Stockholm den 2 juni 1879.

Till detta kan läggas att ”samlingsboken” närmast är ett förtrycksalbum och att de ovannämnda tryckeribröderna Olsson rätteligen är identiska med de mycket skickliga och frimärkskunniga Gustaf och Helge Olofsson i Stockholm. Bröderna tryckte praktiskt taget alla filatelistiska publikationer i Sverige under mellankrigstiden.

Postmuseum på 1920-talet

Eric von Rosens donation till Postmuseum 1929 utgjorde kulmen på ett utomordentligt generöst decennium. Aldrig, vare sig förr eller senare, har museet berikats med sådana gåvor. Redan 1922 hade Hans Lagerlöf lämnat sin första donation, den första i en lång rad. I april 1927 kom den sjätte donationen från Lagerlöf. Genom denna blev vårt svenska Postmuseum det första i världen som blev ägare till 1847 års legendariska Mauritiusmärken.

År 1925 skänkte medicinprofessorn Astley Levin sitt pionjärbete - en inventering av svenska poststämplar. De ingår i en systematiskt ordnad mastodontsamling omfattande ca. 70.000 frimärken. Samma år som von Rosen berikade Postmuseum fick det också motta den Arsenius-Bildska samlingen porträttfrimärken med tillhörande biografier. Den är en unik föregångare till våra dagars motiv- och temasamlingar.

Man anar att museets dåvarande föreståndare Johannes Rudbeck oroligt gnider sina händer när ingen ser honom. Postmuseum hade ännu inte fått expandera till gatuplanet som rymde ett reguljärt postkontor, Stockholm 2, ända fram till 1939. Vid invigningen år 1906 hade frimärkssamlingarna endast disponerat ett rum. År 1924 tilldelades ytterligare ett. Trångboddheten blev ändå snart akut och personalstyrkan var begränsad till ett minimum. Först 1933 fick fri-

märkena fyra rum till sitt förfogande och läget förbättrades något.

Gåvobrevet

von Rosens gåvobrev är bevarat i Postmuseums arkiv. Det är daterat Rockelstad den 19 mars 1929. Inledningen lyder:

Till Kungl. Generalpoststyrelsen.

Under loppet av nära trettio år har jag hopbrakt en samling avarter av under åren 1855-1905 utgivna svenska frimärken. Samlingen, som består av 569 nummer, innefattar blott sådana märken, som av Kungl. Svenska Postverket blivit godkända som frimärken och som sådana blivit av Kungl. Svenska Postverket utgivna. Provtryck och försöksmärken ingå således ej i denna samling. Avsikten med samlingen har varit att påvisa alla felaktigheter som kunna uppkomma vid frimärkenas tillverkning och avstämpling, samt att ur filatelistisk synpunkt klassificera de olika arterna av dylika fel.

Sedan följer några villkor för att överlåtelsen skall genomföras. Kollektionen skulle exponeras permanent och hållas intakt. Dessutom önskar von Rosen först visa samlingen på en utställning i Le Havre i Frankrike i maj månad. Därefter skulle han göra det definitiva överlämnandet. Han nämner också att den erövrat guldmedalj vid en större utställning i Helsingfors 1928.

Vad hände med donationen?

Här bör poängteras att villkoren med tiden tycks ha luckrats upp. Kanske har ledningen på Postmuseum diskuterat muntligen och under hand med Eric von Rosen. Denne var ju i livet närmare tjugo år efter donationstillfället och höll bevisligen en periodvis tät kontakt med museet. Den första stora förändringen skedde nästan omgående. Bladen skars ned för att så många som möjligt skulle få plats i de svängmontrar som stod till buds. Detta gjordes för hand och resulterade tråkigt nog i albumblad av sinsemellan mycket olika storlek. Samma trimning utsattes också Lagerlöfs tidiga donationer för. Åtgärderna gjordes under Rudbecks tid som

1872.

Delvis skuggade siffror.

1872.

20 på 20 Delvis skuggade siffror.

1877.

Delvis skuggade siffror.

1877.

Delvis skuggade siffror.

Ett av donationens fåtaliga albumblad som i dag återstår i komplett skick.
Alla blad omdanades dock redan 1942.

postmuseichef. I oktober 1942 ber den då verksamme huvudmannen för museet, Paul Heurgren, om tillåtelse att renovera samlingen och sätta upp materialet på oskurna blad. Dessa skulle monteras i specialbeställda ramar, hängda efter väggarna. I ett brev daterat Rockelstad den 22 oktober 1942 ger von Rosen sitt oreserverade samtycke.

Vid den stora omdaning av den svenska huvudsamlingen 1973-1974 kompletterades det befintliga materialet med godbitar ur flera viktiga donationer. Många objekt från von Rosen tillfogades. Man valde att markera objektens karaktär av gåvor genom att ange donators initialer i anslutning till respektive frimärke eller brev. Dessutom har åtskilliga märken använts till samlingar som visar till exempel "Tryckteknik" eller "Filatelistisk terminologi". I dag är von Rosens donation kraftigt uppsplittrad på flera olika ställen.

Om man skall vara petig var det vidare en förgylld silvermedalj och inte guld som samlingen hade erövrat vid Helsingforsutställningen som ägde rum 10-18 november 1928. Men det var vackert så. Högre valör än så delades inte ut, inte ens till Lagerlöf eller Fredrik Benzinger som deltog med förstklassiga samlingar. I utställningen i Le Havre den 18-26 maj 1929 föll von Rosen ett steg, en silvermedalj blev hans lott. I en rapport i *Svensk Filatelistisk Tidskrift* skriver den nordiske kommissarien Nils Strandell bland annat:

Äfven denna samling blef mycket uppmärksammasad, men då den icke utgjorde en fullständig kollektion af de svenska frankotecknen, kunde den i så motto icke göra sig fullt gällande i konkurrensen i en landsklass, men det fanns å andra sidan icke heller någon annan klass där en samling af denna originella gestaltning kunnat exponeras. Vi erfara att grefve von Rosen donerat denna vackra samling till Postmuseum och få i sinom tid anledning att återkomma till densamma.

I likhet med Eric von Rosen uppvisade den vittkunnige Nils Strandell en del ultrakonservativa drag. Nystavningsreformen från

1906 uppfattade han som ett modernt påfund som inte gällde honom.

Universalfilatelisten Nils Strandell

Nils Strandell föddes i Hamrånge, Gästrikland år 1876. Han avled 1963. Strandells intresse för frimärken startade tidigt, redan vid 1880-talets mitt. Hans största insatser var dels skapandet av ett omfattande filatelistiskt privatbibliotek, dels en hängiven insats som juryman på internationella utställningar. Sitt filatelistiska bibliotek sålde Strandell 1943 till Postmuseum. Det bestod då av ca 15.000 nummer. I köpet ingick också Strandell själv; han kom att förestå Postmuseums bibliotek från 1944 till 1957.

Nils Strandell debuterade som internationell juryman redan i London 1912. Totalt deltog han vid 33 stora utställningar, de sista så sent som 1952. Han betraktades av samtiden som sakkunnig på i princip alla frimärken från hela världen.

Som tidigare framskymtat utgav Nils Strandell år 1931 en katalog över von Rosens donation (*Meddelanden från Postmuseum 14*). Den omfattar oftast ett ordknappt uppräknande av de olika avartsgrupperna och de frimärken som uppträder inom dessa. Emellanåt ger Strandell dock utförligare tekniskt-filatelistiska kommentarer av visst intresse. Ett dussin av de märkligaste eller dyrbaraste märkena är avbildade.

Samlingsboken

Strandell var starkt knuten till Postmuseum som konsult redan på 1920-talet. Under mer än ett kvarts sekel beskrev han Hans Lagerlöfs överflödande donationer i åtta kataloger, den första utgiven 1924, den avslutande 1951. Han medverkade flitigt i den filatelistiska fackpressen.

I en osignerad artikel hade han anmält Eric von Rosens "samlingsbok" redan i januari-numret 1925 av *Svensk Filatelistisk Tidskrift*:

Den kände Afrikaresenären och framstående samlaren af speciellt svenska frankotecken, grefve Eric von Rosen, har under ofvanstående

de titel sammanfört alla hittills kända afarter af svenska frimärken, tjänste- och lösenmärken. Genom samlingsbokens grundlighet och sakkunniga uppställning har skapats en fullödig handbok, väl värd att tagas i beaktande af alla samlare af svenska afarter. [...] Naturligtvis kan ej hvarje Sverigesamlare fylla ett dylikt album. Flera af de upptagna afarterna existera endast i ett eller några få exemplar. Det är dock af stor vikt att veta, att äfven dessa afarter förekomma, och de svenska samlarna måste vara grefve von Rosen af hjärtat tacksamma för att han fäst uppmärksamheten vid afarterna. [...] I det vi gratulera grefve Rosen till den genialt uttänkta och mästerligt utförda idén, kunna vi endast till det aldri bästa rekommendera detta fullödig verk. Upplagan är endast 100 numrerade exemplar.

I *Nordisk Filatelistisk Tidsskrift*, ett fackorgan utgivet i Köpenhamn, ger Strandell i aprilnumret 1926 mer upplysningar om detta specialalbum:

[...] Denna samlingsbok är i själfva verket en i albumformat upplagd handbok, och vi blefvo för någon tid sedan angenämt öfverraskade öfver att få skåda ett exemplar i så godt som komplett skick – nämligen Grefve von Rosens eget – hvilket ägaren med sin vanliga älskvärdhet lät oss taga i betraktande. Såsom ofvan sades, är albumet strängt uppdelat i olika kategorier. Afdelningen "Feltryck" inrymmer en hel mängd olika, artskilda underafdelningar. Vi kunna här tyvärr endast göra en kort axplockning ur det rika materialet. Ett remarkabelt "textfeltryck" är 20-TRETIO, den öfverallt eftersökta svenska rariteten, här företedd i ett mycket vackert exemplar. Ett par andra "textfeltryck" utgöras af tjänste 10/12 och 10/24 öre med omvänt påtryck. Bland "färgfeltryck" observera vi 5 öre brun, Oscar-serien, som bekant ett av Sveriges allra sällsyntaste frimärken. (Det andra svenska färgfeltrycket, 3 sk. bco. gul, är, vill jag minnas, det enda manko som Grefve von Rosen har i sin svenska samling – men detta är som bekant unikt) [...]

Feltryck och tryckfel

Vad gäller sällsynthet är naturligtvis donationens frimärken av vitt skilda slag. Här ingår riktiga rariteter, ofta i bra skick, tillsammans med trivalt allmängods. En hel del "afarter" torde inte godkännas av en kritisk och erfaren samlare idag. Till de mer banala hör till exempel omvända vattenmärken på Oscarsfrimärkena i koppartryck liksom på de parallella emissionerna Tvåfärgad siffertyp och 5 kronor Posthuset från 1903. En avdelning "relieftryck" på vissa Ringtypsvalörer jämte Tjänste- och Lösenmärken skulle inte finna nåd i ett modernt album eller i en nutida frimärkskatalog.

En förklaring till det relativt stora antalet märken i ursprungsdonationen är också att plåtfelen beretts en överdrivet stor plats. Imponerande nog är att här ingår 21 märken ur 1855 års skilling banco-emission, alla med sina bestämda tryckdefekter. Alla valörer utom sexskillingen finns med. Intressantast är två exemplar av treskillingen med så kallad döds-kalle.

Av de många frimärken som klassificeras som "Typ-avarter", 123 stycken, är de flesta av tillfällig natur. En ringa del upptas som regelrätta varianter i dagens specialkataloger. Vi kan ju med litet god vilja hitta en smärre tryckdefekt på snart sagt varje svenskt frimärke utgivet före 1886. Detta är året då man inför maskintillverkat papper. Ett sådant jämnt och standardiserat papper medgav ett avsevärt renare tryck än äldre tiders handgjorda och knutiga tryckunderlag. Men mycket av den hantverksmässiga klassiska filatelins trubbiga och troskyldiga charm gick förlorad!

Operforerade frimärken

Under rubriken *Avarter med avseende på tandningen* och med underrubriken *Otandade frimärken* återfinns många utomordentligt sällsynta objekt. Bland flera Ringtypsvalörer ur 1877 års normalt 13-tandade emission kan nämnas ett vackert exemplar 12 öre, stämplat i Broby den 14 augusti 1882. I vår tid är endast tre begagnade exemplar kända av

Postmuseum

Stockholm.

Jag har haft glädjen mottaga
"Meddelande från Postmuseum 24" och
är härmed att jag framföra mitt tacksä-
ligt tack för den intressanta, vackert
inbundna skriften.

Med utmärkt högaldsning

Ernst von Rosen

Eric von Rosen intresserade sig livligt för Postmuseums verksamhet även efter 1929.

Här ett brev daterat Rockelstad 15 november 1945.

Brev ur Postmuseums arkiv.

denna valör i otandat skick. Här finns också ett par operforerade exemplar av 30-öresvalören på klipp från paketadresskort. Det vackraste är stämplat i Werkeback den 20 juli 1884. Lika intressant för specialisten är ett delvis otandat 20 öre Ringtyp ur samma emission. Det är pryddligt avstämplat i Leufsta Bruk den 5 oktober 1885 och är ett av fyra bevarade.

Det boktryckta 10-öresmärket med Oscar II:s porträtt och med posthorn på baksidan uppvisar som bekant också en synnerligen rar variant där märket undgått perforeringsaggregatet.

De sju exemplar som tycks ha överlevt till i dag är alla stämplade i Hammar i Närke under perioden oktober till december 1888. Här kan det möjligen dyka upp ytterligare märken i framtiden. Då Nils Strandell upprättade katalogen över von Rosens do-

nation år 1930 kände man bara till två stycken. Dessutom visste man inte att märkena emanerade från Hammar, stämplarna på dessa två exemplar var alltför fragmentariska. Här kan det finnas ytterligare fynd förborgade i gamla snörbuntar. Det är sannolikt att dessa märken härrör från ett helt otandat ark som levererats under hösten 1888. Förmodligen har man vid tillverkningen placerat för många ark i tandningsmaskinen. Det normala var att man lade i fem åt gången.

De tandlösa från Carlshamn

Vissa objekt har blivit klassiska rariteter. Tack vare von Rosens donation har Postmuseum kunnat bli ägare till vardera ett exemplar av otandade 6 och 8 skilling banco. Vi känner endast sex bevarade sådana märken i

Tre vackra och sällsynta objekt ur 1877 års Ringtyps-emission tandning 13. Operforerade exemplar av valörerna 12 och 30 öre och ett delvis otandat 20-öresmärke.

den lägre valören och blott två i den högre. De är genomgående stämplade i Carlshamn. Den vanligaste uppfattningen är att de inte härrör från helt operforerade ark utan från några kartor med partiellt otandade avsnitt. Då den enda privatägda åttaskillingen senast utbjöds på auktion i november 1976 åtföljdes den av ett delvis perforerat märke vilket stödjer den hypotesen. Slutpriset blev högt, 131.500 kronor. Dessa två märken var, liksom Postmuseums exemplar, stämplade den 11 februari 1858.

Sexskillingsmärket hade Eric von Rosen köpt för hela 4.500 kronor av frimärkshandlaren Harry Wennberg i oktober 1922. Wennberg hade i sin tur ropat in märket på den fjärde Ferrary-auktionen den 16 juni samma år. Det otandade märket i valören 8 skilling banco hade inhandlats vid den försäljning av Erik Leijonhufvuds samling som ordnades av Erik Lichtenstein i november 1923. Priset är obekant, försäljningen skedde genom en tryckt offert med fasta priser. I samband med detta märke stod dock endast "Anbud emoteses". Men rimligen blev märket ännu dyrare än sexskillingen.

Otandat exemplar av Oscar II boktryck med posthorn. Stämplat i Hammar den 30 november 1888.

Otandat exemplar av 6 skilling banco. Stämplat i Carlshamn den 17 juni 18(56). Ett av sex kända.

Otandat exemplar av 8 skilling banco. Stämplat i Carlshamn den 11 februari 1858. Ett av två kända.

Om Erik Leijonhufvuds samling

Friherre Leijonhufvuds samling är för övrigt värd en kommentar. Denna högklassiga kollektion fulländades då Leijonhufvud i sista stunden klev in i auktionssalen och ropade in den Gula treskillingen. Den gode friherren hade chartrat ett flygplan för att ta sig över kanalen i tid till auktionen, han var vid den tiden bosatt i Brighton. Detta inträffade vid samma Ferrary-auktion som Wennberg bland mycket annat förvärvade den ovannämnda otandade sexskillingen på. Allt utspelades framför näsan på flera andra intressenter varav en representerade Postmuseum i Stockholm! Men redan året därpå, 1923, tröttnade Erik Leijonhufvud på sina märken och beslöt sig för att sälja dem

genom frimärkshandlaren Erik Lichtenstein. Sven Åhman skriver i boken *Den gula treskillingen*:

Varför Leijonhufvud gav frimärkena på båten är inte känt, men vad han tog farväl av måste ha varit den märkligaste samling av svenska frimärken som någonsin sammanbragts, Postmuseets egen i Stockholm inte undantagen.

Det är antagligen sant. I Leijonhufvuds samling fanns bland annat också det unika kvartsark 4 skilling banco som nu är en av pärlorna i Postmuseum. Det fann ingen köpare då det bjöds ut i Lichtensteins offert i november 1923 men förvärvades av Postmuseum genom byte i januari 1924. I den tryckta offerten hade blocket, liksom flera av de andra stora rariteterna inget fixerat pris – i stället infordrades anbud. Samtidigt byte museet också till sig den stämplade helkartan av 50 öre Vapen som är en lika märklig enhet den. Bytesvärdet bestämde Lichtenstein till 10.000 kronor för kvartsarket och 2.500 kronor för den stämplade helkartan 50 öre Vapen. Det sistnämnda arket satt ursprungligen virat runt ett litet men högt assurerat paket med juveler. Dyrbarheterna hade sänts från Göteborg till London den 5 april 1867.

Den Gula treskillings öde

Men den Gula treskillingen gick inte till Postmuseum – ingenjören och godsägaren Claës A. Tamm slog till direkt och gav ett bud som Leijonhufvud och Lichtenstein godtog. Den exakta summan har aldrig offentliggjorts men uppges ha legat på "ca 20.000 kronor". Så Leijonhufvud tycks ha gjort en hygglig avans på de 12.000 kronor han gett för märket i Paris ett drygt år tidigare.

Det här skulle egentligen ha varit en helt annan historia om det inte vore för de frågor och funderingar som väcks. Här hade Eric von Rosen tidernas möjlighet att få sin samling "afarter" komplett – i så fall hade Postmuseum i dag hyst den legendariska

Gula treskillingen. Eller var det så att von Rosen faktiskt gav ett rejält bud på märket men att Tamm helt enkelt bjöd över? Svaret på frågan har gått i graven med de aktörer som medverkade.

Färgfeltryck – 5 öre Oscar brun

"Den Gula" felas således i donationen, den representeras av ett välliknande färgfotografi. Däremot finns under rubriken *Afarter med avseende på trycket* med underrubriken *Färgfeltryck* den andra stora Sverige-rariteten, 5 öre Oscar brun. I normalfallet är märket grönt i olika nyanser. Detta är ju som bekant ett avsiktligt framställt men av misstag utsänt färgprov för valören 30 öre. Färgtestet utfördes år 1891 med 5-öresplåtar då plåtarna för 30-öresvalören inte hunnit framställas. Av misstag kom en sådan karta att gummeras, perforeras och buntas med ett antal reguljära 30-öresark. Märkena sändes ut till elva utländska postförvaltningar som prov på det nya 30-öresmärket. Deutsches Reichspostamt upptäckte felet och slog larm. Då hade man hunnit distribuera 55 märken. Detta eftersökta "feltryck" uppvisar alltid större eller mindre skavanker. Troligen har märkena levererats uppklistrade på kartongblad och senare lossats ovarsamt från dessa. Det donerade exemplaret har reparerats på 1970-talet.

Dragspel och posthorn

Bland frimärken med Oscar II:s porträtt ingår också andra godbitar i von Rosens donation. Pappersveck, så kallade dragspel, uppträder ibland på frimärken från 1800-talets slut. Det är typiskt för kvalitén i det von Rosenska materialet att hans exemplar ofta är oöverträffat vackra och pedagogiskt verkningfulla. Ett märke som det här avbildade ser man inte ens en gång på miljonen – *Ett dragspel, brett som en motorväg*, som en överentusiastisk text i en auktionskatalog en gång lydde (det gällde då en betydligt anspråkslösare veckbildning).

Ett dramatiskt exempel på hur ett stort pappersveck som uppstått efter tryckningen

5 öre Oscar i brun färg i stället för grön – ett avsiktligt framställt men felaktigt levererat färgprovtryck.

Ett vackert s.k. dragspel. Papperet har slagit veck före tryckningen vilket har avslöjats då frimärket blöts loss från försändelsen.

men före perforeringen kan påverka märkesbilderna ger det stora arkpartiet, ett 45-block, av valören 24 öre Ringtyp tandning 13. Det är ett helt unikt objekt med sina olika stora märken och har sällan eller aldrig avbildats i litteraturen. Man frågar sig nyfiken när och hur Eric von Rosen har kommit över det. I Ferrarys eller Leijonhufvuds samlingar tycks det inte ha suttit.

Under perioden 1886-1891 försågs de svenska frimärksarken med ett särskilt kontrolltecken på baksidan, ett litet blått posthorn. I arkmarginalen fanns dessutom åtta större posthorn, dessa skulle inte träffa frimärkena. Kontrolltecknen anbringades före den egentliga tryckningen av frimärkena och före perforeringen. Om denna skedde på ett olämpligt inplacerat ark kunde för-

Ett unikt 45-block av valören 24 öre Ringtyp tandning 13.
Ett kraftigt veck har uppstått över arkets nedre del strax före perforeringen.
Det har gett upphov till frimärken i förstorat format.

skjutningar inträffa. Ibland ser man delar av två posthorn på samma frimärke, mycket sällan är misspassningen så kraftig att delar av marginalens stora posthorn finns med på baksidan. Några vackra prov på detta ges i donationen. Här kan vi med fog tala om ett på 10 miljoner!

Unik förfalskning till skada för Postverket

Ett annat utomordentligt spännande ting är ett brev frankerat med ett 12 öre Vapen år 1862. Märket är nämligen en förfalskning, målat för hand med vattenfärg och perforerat med sax. Det har med tiden blekts betydligt. Detta är den enda kända förfalskningen till postens skada från klassisk svensk frimärkstid. Det gör ett skenbart banalt brev till ett av Postmuseums intressantaste föremål ur posthistorisk synpunkt. Försändelsen är sedan länge infogad i den svenska huvudsamlingen.

Brevet till Vålborna fru Therese Silfver-

Oscar II boktryck med posthorn.
Märket uppvisar ett närmast komplett stort marginalposthorn plus större och mindre del av det ordinarie lilla. Postbehandlat i Transtrand, Dalarna, den 26 november 1886.

stolpe, Näs i Röo socken fanns ursprungligen i Ferrarys samlingar. Fru Silfverstolpe föddes 1825 som Therese Stegeman. Hon avled redan 1866. År 1852 hade hon gift sig med C. F. Gustaf Silfverstolpe. Försändelsen såldes vid den fjärde Ferrary-auktionen den 16 juni 1922. Brevet ingick i en större post som omfattade 304 klassiska svenska objekt av skilda slag, huvudsakligen från pe-

Brev med handmålad 12 öre Vapen från Stockholm den 29 april 1862 till Näs i Röo socken.
Den enda kända helförfalskningen till postens skada från klassisk svensk frimärkstid.

rioden 1856-1876. Inte något av materialet fanns avbildat i katalogen. Partiet ropades in av Harry Wennberg för 2.100 francs – då motsvarande ungefär 830 kronor. På hösten 1922 bjöds brevet ut i den offert Wennberg hade sammanställt. Priset för den postala förfalskningen var satt till 1.500 kronor. Eric von Rosen slog till, prompt och utan prut.

Jag har av och till funderat på det där brevet. Vem har målat frimärket – och varför? Man tycker att en så skicklig miniatyrkonstnär kanske skulle ha satsat sina talanger på en dyrare valör, i så fall 50-öringen som ju var den högsta på den tiden. Kanske var det hela ett lustigt infall, en ploy innan ordet var uppfunnet. Adressatens make, Carl Fredrik Gustaf Silfverstolpe (1815-1895), var i alla händelser en betrodd man i samhället, välbärgad godsägare på Näs sedan 1855 och ledamot av riksdagens andra kammare 1873-1875. Men kanske hade han lekfulla och konstnärligt begåvade anförvanter i Stockholm?

Riksbrev frankerat med frimärket svart Lokal. Frankeringsvärdet endast 3 öre i stället för det inrikes brevportot 12 öre.

Är det skrivet och sparsamhetsfrankerat av samma person som målat frimärket på försändelsen nedtill till vänster?

(Efter foto i auktionskatalog 1990).

En ledtråd?

En länk i en indiciekedja fann jag i en auktionskatalog för några år sedan. På en auktion i Malmö i oktober 1990 såldes ett brev från samma tid, 1860-talets början, till maken på samma adress – och sannolikt skrivet med samma hand! Även här har vår avsändare agerat sparsamt. I stället för tidens gängse 12-öresfrankering (falsk eller äkta) har han (eller hon) nöjt sig med det valörlösa frimärket svart Lokal, portovärdet för detta var ju 1 skilling banco eller 3 öre. Men det märket var främst avsett som singlefrankering för lokalbrev inom Stockholm och här satt det på ett riksbrief. Märkligt nog har den kraftigt underfrankerade försändelsen nått adressaten i Näs utan några som helst markeringar om lösen. Man tycks av och till ha förlorat de postala Argus-ögonen på Stockholms postkontor, det vill säga vårt nuvarande Postmuseum. Den okände köpa-

ren, som säkert inte hade en aning om att detta var en intressant pusselbit, fann ändå brevet attraktivt. Det kostade honom 52.000 goda svenska inflationskronor anno 1990.

Tryckfelet 20/Tretio

Jag nämnde i uppsatsens inledning att Eric von Rosen är den ende av Postmuseums välgörare som fått ett donerat frimärke avbildat på ett frimärke. Detta frimärke på frimärke utkom den 23 januari 1986 i ett häftesblock med fyra olika motiv. Utgåvan var en av flera under perioden 1983-1986 som gjorde propaganda för den filatelistiska världsutställningen Stockholmia 86. Huvudmotivet, det världsberömda tryckfelet 20/Tretio, visar det exemplar som von Rosen skänkte till Postmuseum 1929. Det inleder, med bild och allt, Strandells katalog över donationen. Rubriken här är *Avarter med avseende på trycket* med underrubriken *Textfeltryck*.

Eric von Rosens utsökta 20/Tretiomärke.
Det är som synes stämplat i Jönköping
den 4 juni 1880. I artikelns början visas märket
som "frimärke på frimärke".

Om uppkomsten av detta tryckfel har mycket skrivits. Felaktigheten drabbade endast ett märke per 100-ark inom en leverans till frimärksförrådet den 19 december 1879 av valören 20 öre Ringtyp tandning 13. Misstaget upptäcktes rätt snart av både samlare och postverk. Lejonparten av de felaktiga märkena återkallades och brändes, men 970 stycken hade hunnit säljas. Av dessa användes de flesta som frankering på postanvisningsblanketter tillsammans med 5-öresmär-

ket av samma typ. Jag gissar att ungefär en fjärdedel, kanske 250 märken, har bevarats till vår tid. De är mycket ovanliga ostämplade men förekommer förvånansvärt ofta i stämplat skick på svenska auktioner. Jag har sett åtskilliga i mitt liv, enbart i Postmuseums samlingar finns 18 stycken. Men jag har aldrig någonsin sett ett så vackert exemplar som det som ingår i von Rosens donation.

Förfalskares försåtliga fifflande

Ett tecken på att ett frimärke är åtråvärt och internationellt eftersökt är att det hedras av förfalskares mer eller mindre vällyckade ansträngningar. Det ovannämnda 20/Tretio-tryckfelet har framgångsrikt efterliknats bland annat av den synnerligen yrkesskicklige François Fournier (1846-1917) i Genève. Denne framställde feltrycket i form av 10-block, såväl tandade som otandade, vilket ju, med hänsyn till felets uppkomst, var en uppenbar anomali. Försiktigtvis sålde Fournier dock dessa sina produkter i lös vikt. Annars är märkena farligt lika originalen. Perforeringen beredde emellertid Fournier stora bekymmer att efterlikna.

Den andre europeiske mästeförfalskaren vid seklets början, italienaren Giovanni (Jean) de Sperati (1884-1957), har främst prövat sina krafter på våra äldsta frimärken. Hans epokgörande arbetsmetod är välbekant. Han utgick från reguljära, autentiska märken av någon billig valör. På dessa blekte han bort den ursprungliga frimärksbilden och tryckte i dess ställe en falsk av någon sällsynt valör. På detta sätt åstadkom han ett oäkta frimärke men framställt på ett underlag av äkta papper, och med äkta perforering och poststämpel. Speratis alster har fått något av kultstatus och brukar uppnå höga priser på auktioner – även när de ärligt deklarerats som förfalskningar.

Speratis skickligt imiterade märken ur vår första emission, 3 och 24 skilling banco, kan ibland lura även en erfaren svensk samlare. Av valören 3 skill. bco tillverkade han för övrigt en "folkupplaga" i den gängse gröna färgen. Dessutom något som kan kal-

las en lyxutgåva med märket framställt i den sägenomsusade gula. Otandade tryckprover till dessa falska skillingmärken sålde han också. Dessa var försedda med hans namnteckning på framsidan och den lika oblyga som självmedvetna stämpeln "Reproduction interdite" (Eftertryck förbjudes) på baksidan! I övrigt är det rätt få svenska frimärken som utsatts för förfalskares intresse. Sperati har dock också kastat sina lystna blickar och spänt sin bäge mot några något mer sentida frimärken som utgör pärlor i den von Rosenska donationen.

Provisoriska påtryck 1889 – omvända övertryck

Det gäller avarter som uppträdde i samband med ett provisoriskt påtryck som utfördes på ett par valörer Stora tjänste under hösten 1889. Bakgrunden var att stora lager av reguljära frimärken liksom tjänstefrimärken i valörerna 12 och 24 öre blivit närmast obehövliga under 1880-talets senare del. Det inrikes brevpottot hade från och med den 1 januari 1885 sänkts från 12 till 10 öre. Pottot för brev i andra viktclassen dämpades samtidigt från 24 till 20 öre.

Den 13 mars 1889 tog Generalpoststyrelsen beslut att innevarande förråd av 12- och 24-öresmärken skulle överstämpas med 10-öresvalör. Detta gällde såväl de ordinarie frimärkena som de storformatiga tjänstemärkena. De övertryckta märkena började säljas den 1 oktober 1889. I samband med framställning av påtrycken på tjänstefrimärkena skedde två slag av missöden. Ett fåtal ark av de båda valörerna utrustades med upp- och nedvända påtryck. Detta inträffade med inalles fyra ark (200 märken) av valören 10 på 12 öre och två ark (100 märken) av valören 10 på 24 öre.

Påtrycken 1889 – fel tandning

Ett annat, lömskare och mer svårfunnet misstag inträffade också. Påtrycken skedde huvudsakligen på kartor som återlevererats från olika postkontor. Några enstaka sådana ark var av äldre "fintandad" typ och sålunda

försedda med tandningsmättet 14 i stället för den på 1880-talet dominerande perforeringen 13. Skillnaden i utseende är rätt minimal och personalen på Jacob Bagges tryckeri är sannerligen ursäktad. Dessutom fanns det ingen som helst skillnad på märkena med det ena eller andra tandningsmättet i postalt hänseende. Ett helark med femtio märken i vardera valören framställdes i den fintandade varianten. Arket i valören 10 på 12 öre levererades till Västerås. Ett antal märken stämplade där i oktober-november 1889 är kända. Endast tre har överlevt i ostämplat skick. Kartan med 10-örespåtrycket på 24 öre tycks ha tillvaratagits innan märkena börjat användas som frankering. De flesta exemplaren i dag är ostämplade, de fåtaliga beagnade är orderstämplade.

Vackra exempel på felframställningar i samband med utgivningen av 1889 års Tjänsteprovisorier.

Överst 10 på 12 öre med omvänt påtryck.

Under 10 på 24 öre med perforeringsmättet 14 i stället för 13.

Naturligtvis är dessa "afarter" belagda i Eric von Rosens donation. De här globalt kända sällsyntheterna har som nämnts intresserat till och med en så kräsen förfalskare som Jean de Sperati. Men de fyra märke-

na i donationen är alldeles äkta! Tre av dem är ostämplade, påtrycket 10 på 12 öre med tandning 14 i stället för 13 är postbehandlat, som sig bör i Westerås, den 30 oktober 1889.

Säregna stämplor

Ett helt annat 14-tandat tjänstefrimärke i valören 12 öre i donationen är också intressant. Men det är ett ordinarie märke utan påtryck och det återfinns inom en helt annan kategori. Rubriken här är *Avarter med avseende på poststämplarna* och underrubriken *Utländska stämplor*. Märket är makulerat

Avarter med avseende på poststämplarna.
Överst 12 öre Tjänste (perf. 14) med dansk, datumlös makulering "Fra Sverige".
Under 9 öre Vapentyp med stämpel "Franco" och 12 öre Ringtyp (perf. 14) med kryss och datering i bläck den 1 april 1874.

med en rak, datumlös textrad; Fra Sverige. Denna danska stämpel uppträder med viss frekvens på olika valörer ur Ringtypsemisionerna under 1870-talet. Men att se den på ett tjänstefrimärke känns besynnerligt. Orsaken är naturligtvis att de svenska tjänstemärkena endast gällde för brevväxling inom Sverige och till unionslandet Norge. De var inte tillåtna och är ytterligt sällan belagda

till andra destinationer. Den initierade filatelisten erinrar sig dock att man känner deras irreguljära användning i två fall på brev till Finland och, oväntat nog, i ett fall till USA. Detta tjänstefrimärke som suttit på en försändelse till eller via Danmark är en betydande raritet – säkerligen i högre grad än von Rosen och Nils Strandell anade.

Inom von Rosen-donationens avsnitt om *Utländska stämplor på svenska märken* finner vi en hel del annat smått och gott. Jag väljer att exemplifiera med ett 9 öre Vapen som makulerats diagonalt med en tydlig stämpel "Franco" av tyskt ursprung. Stämpeln betydelse är ju den att försändelsen är fullt betald av avsändaren ända fram till destinationsorten. Det är frestande att tro att märket utgjort singlefrankering på en trycksak till norra Tyskland. Under tiden 1858-1864 var portot för trycksaker upp till en vikt av 1 lod (13,3 gram) från Sverige via Danmark till Hamburg eller Lübeck just 9 öre.

Om bläckmakuleringar

Ur donationens avsnitt *Stämplor* och med underrubriken *Makulering med penna* vill jag gärna lyfta fram ett anspråkslöst objekt. Det är ett vanligt 12 öre Ringtyp bläckmakulerat med ett kryss och datum 1 april 1874. Kryssmakuleringar av den här typen är som vi vet rätt vanliga vid 1870-talets mitt. Riktigt efter sökta är de endast då avgångsortens namn angetts i klartext. Men alla dessa bläckmakuleringar är i all anspråkslöshet intressanta vittnesbörd från ett dynamiskt och framstegsoptimistiskt skede i vår postala historia.

Riksdagen hade 1873 beslutat att kronobrevbäringens uppgifter skulle övertas av Postverket. Den nyordningen fick till följd att en mängd nya postlinjer inrättades och ett mycket stort antal nya poststationer tillkom. Dessa utgjorde vid utgången av år 1873 blott ett antal av 383 i hela riket. Två år senare, i december 1875, hade antalet ökat till 1.648 – mer än en fyrdubbling. Det stora antalet nya postanstalter och den snabbhet varmed de inrättades kom att medföra pro-

blem. Ett var att man omöjligen hann med att gravera stämplat till alla i tid till deras öppnande. Inte minst i de tre Smålandslännen var stämpelbristen betydande i början av 1874. Vissa poststationsföreståndare i Kalmar län fick vänta in på försommaren på sina stämplat. Under tiden var de instruerade att makulera frimärkena på avgående brev med penna. Exakt hur detta skulle göras nämndes inte.

Det plötsliga inrättandet av denna mängd nya poststationer, "en postanstalt i varje socken", fick också andra konsekvenser. Byar med minimalt befolkningsunder-

"Yr i tjugufyra" och förstadagsstämpel.

Ett 24 skilling banco avstämplat på utgivningsdagen den 1 juli 1855 i Gefle.

lag blev upphöjda till postorter. Ibland visade allmänheten en oväntad motvilja att korrespondera. Portointäkterna uppgick i extremfallen till någon krona i månaden.

Förstadagsstämplat skilling-märke

Eric von Rosens mest spektakulära och dyrbara stämpelraritet satt emellertid inte placerad inom avsnittet *Avarter med avseende på poststämplatarna*. Orsaken är väl att det inte är någon egentlig makuleringsavart men däremot ett synnerligen ovanligt posthistoriskt objekt. Frimärket är ett 24 skilling banco, avstämplat på utgivningsdagen den 1 juli 1855 i Gefle. Dagen var en söndag och detta har, sannolikt med viss rätt, anförts som en förklaring till att postbehandling första dagen dokumenterats så sällan.

I von Rosens donation satt märket, uppenbarligen "i brist på sämre", placerat un-

der huvudrubriken *Avarter med avseende å trycket* och underrubriken *Typ-avarter*. Märket uppvisar nämligen en obetydlig tryckdefekt; "yr i tjugufyra" likna ett o sammanbundet med r". Att det dessutom, och framför allt, är ett av de prydligaste exemplaren av de fåtaliga skilling banco-frimärken avstämplat på utgivningsdagen som finns i behåll, berörs inte med ett ord i Nils Strandells katalog över donationen. Frimärket har sedan länge räddats ur sin relativa glömska och återfinns i dag i Postmuseums svenska huvudsamling.

Permanent exponerade

I huvudsamlingen återfinns även ett antal intressanta objekt ur von Rosens donation som inte närmare kan beskrivas i denna lilla översikt. Hit hör ett stämplat 6 skilling banco från eftertrycksupplagan november 1868. Här kan vi också möta några ytterligt sällsynta exempel på rättvända baktryck; 12 öre Vapen, ostämplat och 3 öre Liggande lejon typ II i såväl stämplat som ostämplat skick.

Till vägledning åt den besökare som med intresse söker objekt ur Eric von Rosens donation i Postmuseums permanent visade huvudsamling kan vidare nämnas det rara övertrycksmärket 10 på 6 öre ur 1889 års provisoriska Ringtypsemission. Vid sekelskiftet kände man endast till tre sådana märken. Erik Leijonhufvud hade girigt lagt beslag på alla tre och de såldes under hösten 1923 genom Erik Lichtensteins försorg. Sedermera har ytterligare ett märke hittats. Detta ovanliga provtrycksmärke tycks sålunda ha bevarats i fyra exemplar.

Epilog

Eric von Rosens bana som aktiv filatelist på hög nivå var intensiv men relativt kortvarig. Vi kan konstatera att hans mest engagerade samlartid var 1920-talet. Kulmen nåddes kring årtiondets mitt, under dess sista år kom så donationen till Postmuseum. Tiden före 20-talet var framför allt de äventyrliga expeditionernas epok. Inte någonstans i reseberättelserna skymtar von Rosens filate-

listiska intresse fram. Efter 50-årsdagen tycks samlaget ha bedrivits i lugnare tempo och i avskildhet.

Donatorn von Rosen var väl medveten om att han gav Postmuseum en värdefull samling. Han bifogade en noggrann redovisning; remsan från räknemaskinen har bevarats. Den är 74 cm. lång. Totalsumman stannar på 72.769 kronor och 70 öre, mycket pengar i 1929 års Sverige. De högsta värderingarna, 5.000 kronor, görs för 5 öre Oscar II i brun färg och de båda otandade 6 och 8 skilling banco-märkena. Det ostämplade märket 12 öre Vapen med rättvänt baktryck värderas av von Rosen till 4.500 kronor.

Det är mycket svårt att jämföra frimärkspriser från en tid till en annan. Just 1920-talet präglades dessutom av ytterst tvåra svängningar, uppåt och nedåt, i lönehänsende. Som ett grovt genomsnitt gäller att inkomsten per timme för vuxna arbetare inom egentlig industri var satt runt 1 krona 50 öre under detta decennium. En hygglig

årslön före skatt låg då kring 3.000 kronor.

Ännu i mer mogen ålder fanns lusten för resor och fysiska utmaningar kvar. År 1928 avverkade von Rosen en studieresa genom Egypten, Palestina, Syrien och Grekland. Och 1932, vid 53 års ålder, blev han den förste någonsin att bestiga den fruktade Drakryggen i Kebnekaisemassivet.

Eric von Rosen avled efter en tids sjukdom den 25 april 1948 på Sophiahemmet i Stockholm. Vid begravningen i Helgesta kyrka överlämnade postdirektör Erik Lannge kransar från Kungliga Generalpoststyrelsen och Postmusei Vänners styrelse. Akten inleddes med en inka-indiansk marsch. Den hade Eric von Rosen upptecknat i Tarijadalen i Peru 46 år tidigare.

Hustrun, Mary von Rosen, dog 1967. Sönerna Björn och Carl Gustaf bodde kvar på Rockelstad ännu en tid men i början av 1970-talet övergick slottet till en annan ägarfamilj.

Dödsannonsen efter Eric von Rosen
ur *Svenska Dagbladet* den 27 april 1948.

Källor och litteratur

Auktionskatalog från Frimärkshuset AB

13-14 november 1976.

Auktionskatalog från Postiljonen AB

4-5 oktober 1990.

Carlin, Sven,

Vad kostade brevet? Stockholm 1975.

Elgenstierna, Gustaf

(utg.), Den introducerade adelns ättartavlor
vol. VI-VII. Stockholm 1931 och 1932.

Elgenstierna, Ulla

(utg.), Svenska släktkalendern, 1950.
Stockholm 1949.

FACIT Special 1995-96.

Stockholm 1995.

Falk, Nils & Mattson, Robert,

Oscarsperiodens frimärken
(*Filatelihandboken A:3*,
Sveriges Filatelistförbund). Stockholm 1985.

The Ferrari auction catalogues vol. 1

(1-4 sales) 1921-1922.

The Ferrari auction catalogues vol. 2

(5-9 sales) 1922-1924.

The Ferrari auction catalogues vol. 3

(10-14 sales) 1924-1925.

Filatelien och dess män.

Uppsala 1943.

Forsstrand, Carl,

Rockelstad. Stockholm 1908.
(*Svenska slott och herresäten
vid 1900-talets början, Södermanland 2*).

Frimärkets bok:

Från postens ursprung till vår tids filateli.
Stockholm 1957.

Gustafsson, Mats,

Tjänstefrimärken i stort format 1974-1910
(*Filatelihandboken A:2*,
Sveriges Filatelistförbund). Malmö 1991.

Hamberg, Erik,

Storsamlaren Hans Lagerlöf.
Stockholm 1996.
(*Meddelanden från Postmuseum nr 40*).

Handbok över Sveriges frankotecken 1855-1963.

Stockholm 1964.

Herrmans, Ralph,

Carl Gustaf von Rosen. Stockholm 1975.

Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige:

Femte bandet M-R. Stockholm 1864.

Katalog över frimärksutställningen

i Stockholm den 18-21 september 1926

med anledning av föreningens
40-årsjubileum anordnad av Sveriges
Filatelist-förening å restaurant Gillet,
Brunkebergstorg.

Lichtenstein, Erik,

Katalog över friherre Erik Leijonhufvuds
samling svenska frimärken. Stockholm 1923.

Malmberg, Ernst,

Rockelstad (Särtryck ur:
Svenska hem, i ord och bilder).
Stockholm 1929 (nytr. 1991).

Medlemsblad

för Föreningen Postmusei Vänner, nr 2 1948.

Nationalencyklopedin.

Höganäs 1989-1996.

Nordisk familjebok,

(andra uppl.). Stockholm 1904-1926.

Nordisk familjebok,

(tredje uppl.). Malmö 1923-1937.

Nordisk Filatelistisk Tidskrift,

april 1926.

Posthistoria och frimärken:

En vägledning för besökare i Postmuseum.
Stockholm 1957.
(*Meddelanden från Postmuseum nr 32*).

Postmusei arkiv, Stockholm:

Samlingar efter Eric von Rosen, III:9
(Innehåller huvudsakligen korrespondens
med postmuseicheferna Johannes Rudbeck
och Paul Gerhard Heurgren och
tidningsurklipp).

Postmusei samlingar av frankotecken:

Vägledning. Stockholm 1951.
(*Meddelanden från Postmuseum nr 28*).

Rosen, Eric, von

Från Kap till Alexandria. Stockholm 1912.

Rosen, Eric, von

Samlingsbok för avarter av under åren 1855-1905 utgivna svenska frimärken: tjänstefrimärken och lösenmärken jämte bihang upptagande frimärken med framställningsfel, som endast anträffats på märken utgivna efter 1905 samt stadsfrimärken. Stockholm 1924.

Rosen, Eric, von & Manker, Ernst

(utg.), Trolltiven. Stockholm 1960.

Rosen, Eric, von

Träskfolket. Stockholm 1916.

Slott och herresäten i Sverige:

Södermanland, andra bandet. Malmö 1968.

Strandell, Nils,

Katalog över Greve Eric von Rosens frimärksdonation till Postmuseum 1929. Stockholm 1931.
(*Meddelanden från Postmuseum nr 14*).

Svenska Dagbladet,

26-27 april 1948.

Svensk Filatelistisk Tidskrift,

1922-1950.

Handbok över svenska post- och makuleringsstämplar 1685-1951.

Stockholm 1952.

Sveriges Ridderskap och Adels kalender 1995.

Stockholm 1994.

Vem är det?:

Svensk biografisk handbok 1943.
Stockholm 1942.

Vem är vem?:

Svealand utom Stor-Stockholm.
Stockholm 1964.

Wennberg, Harry,

Katalog över svenska frimärken från de världsberömda Ferrari-samlingarna. Stockholm 1922.

Åhman, Sven,

Den Gula treskillingen:
ett frimärke och dess underbara öden från äldsta tider till våra dagar. Stockholm 1975.